

**БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ
НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ**

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
Кафедра педагогіки, психології та менеджменту**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Вченою радою

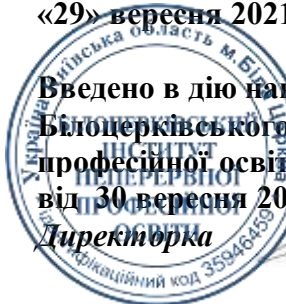
**Білоцерківського інституту неперервної
професійної освіти**

«29» вересня 2021 року протокол № 7

**Введено в дію наказом директорки
Білоцерківського інституту неперервної
професійної освіти
від 30 вересня 2021 року № 01-01/68-О.Д.**

Директорка

В.В. Сидоренко

**ТЕОРІЯ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА
ОРГАНІЗАЦІЙНА ПОВЕДІНКА**

**РОБОЧА ПРОГРАМА
навчальної дисципліни
(шифр за ОПП – ОК.7– дисципліна формування
загальних компетентностей)**

Рівень вищої освіти: другий (магістрський)

Галузь знань: 07 Управління та адміністрування

Спеціальність: 073 Менеджмент

Освітньо-професійна програма: «Управління навчальним закладом»

Біла Церква 2021

Робоча програма навчальної дисципліни «Теорія організацій та організаційна поведінка» складена відповідно до навчального плану освітньо-професійної програми «Управління навчальним закладом» спеціальності 073 Менеджмент 07 Управління та адміністрування.

Автор-укладач робочої програми:

Тарасова Ганна Олександрівна, доктор економічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології та менеджменту

Розглянуто і схвалено на засіданні кафедри
Педагогіки, психології та менеджменту
Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти
(протокол № 7 від 08.09.2021 р.)

Рекомендовано на засідання Ради із забезпечення якості освітньої діяльності
та якості вищої освіти
Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти
(протокол № 1 від 28 вересня 2021 р.)

Затверджено Вченою радою
Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти
(протокол № 7 від 29 вересня 2021 р.)

© Тарасова Г.О., 2021 рік
© БІНПО ДЗВО «УМО», 2021 рік

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрями підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		заочна форма навчання
Кількість кредитів, відповідних ECTS – 3	Галузь знань: 07 Управління та адміністрування	Обов'язкова
		Рік підготовки
Загальна кількість годин – 90	Спеціальність: 073 Менеджмент	1
		Семестр
		1, 2
		Лекції
		8
		Практичні заняття
		10
		Самостійна робота
		72
		Індивідуальні завдання
Творчі практичні завдання		
Вид контролю - екзамен		
	Освітньо-професійна програма: Управління навчальним закладом	
	Рівень вищої освіти: другий (магістерський)	

Примітка: співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить – 15 % : 85 %.

2. Мета і завдання навчальної дисципліни

Метою вивчення навчальної дисципліни є оволодіння здобувачами вищої освіти знаннями за напрямом «Теорія організацій та організаційна поведінка» та відповідними вміннями і здібностями для здійснення ефективної професійної діяльності за спеціальністю, а саме: проводити аналіз теоретичних засад управління організаціями; впроваджувати міжнародні стандарти в практику управління організаціями; формувати систему управління на засадах та методології теорії організації; володіти фінансовими механізмами управління організаціями; аналізувати; вміти формувати вимоги до розкриття інформації в організації;

Завданням вивчення навчальної дисципліни є формування у здобувачів вищої освіти наступних компетентностей:

- вміти оцінювати ефективність використання теоретичних засад в

- управління організаціями (ЗК 1);
- відбирати найбільш оптимальні методи, способи, форми управління підприємствами (ЗК 2);
- аналізувати існуючу структуру власності, систему контролю в організаціях (ФК 9);
- володіти методами та засобами прийняття управлінських; засвоїти методи і процедури реінжинірингу структури організації (ФК 12);
- використовувати сучасні теоретичні концепції теорії організацій в управлінському процесі вітчизняних підприємств (ФК 13).

У результаті вивчення навчальної дисципліни «Теорія організацій та організаційна поведінка» здобувачі вищої освіти повинні:

знати:

- сутність, принципи, етапи розвитку організації, закони, що забезпечують її функціонування (ЗК 1);
- еволюцію теоретичних концепцій організації, основні організаційні теорії та моделі, сутності, значення, зміст та практичну спрямованість сучасної організаційної парадигми (ЗК 2);
- еволюцію формування системних уявлень, принципів побудови систем та їх класифікацію (ЗК 1);
- основні види соціальних організацій та механізм їх регулювання (ЗК 3);
- сутність та зміст організаційної діяльності, альтернативні парадигми організаційного процесу, принципи та методи управління (ЗК 1);
- наукові засади синергії, зміст синергетичної концепції самоорганізації, відмінності між гнучкістю та сталістю організації (ФК4);
- фактори зовнішнього та внутрішнього середовища організації, їх взаємозв'язок, основні методи дослідження їх впливу на ефективність функціонування організації (ФК 9);
- концептуальні терміни організаційного проектування, методологію, технологію та основні методологічні принципи проектування організаційних форм управління (ФК 10);
- підходи до оцінки ефективності організаційних форм управління, основні показники оцінки та методики їх розрахунку (ФК 12);
- перспективи розвитку організаційних утворень (ФК 13);
- підходи до формування організаційної культури, її характеристик, типологію організаційних культур, фактори культур організації, джерела та зміст сучасної української організаційної культури (ФК 10);

вміти:

- працювати з довідковими, статистичними, електронними джерелами з соціально-економічної проблематики та менеджменту (ПРН 2);
- формулювати мету та основні завдання формування та управління організаційними структурами (ПРН 3);
- розраховувати показники та використовувати методологічні інструменти для пізнання мінливих явищ і процесів, які впливають на стан організації (ПРН 4);
- використовувати методологічні та методичні прийоми оцінки ефективності діяльності й проектування організацій (ПРН 6);
- досліджувати характеристики різних видів організацій, визначати їх переваги й недоліки (ПРН 11);
- здійснювати порівняльний аналіз і формувати різні типи організаційних структур (ПРН 12);
- визначати чинники формування іміджу й культури організації (ПРН 6);
- розробляти заходи з трансформації, як організації у цілому, так і її складових з урахуванням впливу факторів зовнішнього середовища (ПРН 12).

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Теоретичне забезпечення управління організацією

Тема 1. Управління, менеджмент та адміністрація в контексті теорії організації та організаційного менеджменту

Зміст організаційного менеджменту та його теоретико-методологічне обґрунтування. Управління, менеджмент та адміністрація в контексті теорії організації: поняттєво-категоріальний апарат. Управлінські відносини як об'єкт теорії організацій. Управління організацією як головне призначення організаційного менеджменту. Закони теорії організацій. Закон синергії як загальний закон організаційного менеджменту. Закон необхідності посилення регулювання та управління соціальними процесами в контексті процесів самоорганізації. Загальносистемні методологічні принципи самоорганізації організаційного менеджменту. Місце і роль зворотних зв'язків в організаційному менеджменті.

Тема 2. Організація як об'єкт дослідження наукового напрямку та дисципліни теорії організації

Організація як інструмент реалізації цілей. Організація як складний соціальний організм. Теорії організації в контексті управлінської думки.

Теорії систем і системного аналізу в теорії організацій. Сутність системного підходу до аналізу організації як складного соціального цілого. Формування організаційної культури організацій. Формування конкурентоспроможної концепції управління організаціями як складними соціальними системами в умовах інформаційного суспільства.

Змістовий модуль 2. «Сучасні аспекти теорії організацій»

Тема 3. Теоретико-методологічні засади теорії організацій в контексті сучасної методологічної парадигми.

Методологічні засади теорії організацій в контексті управлінського дискурсу. Аналіз у контексті теорії організацій. Системна методологія. Системний метод. Структурно-функціональний метод. Інституційний метод. Антропологічний підхід. Гуманістичний підхід управління в організаціях. Сучасні методи та принципи управління в організаціях. Методологічні засади гуманістичного менеджменту організацій

Тема 4. Становлення і розвиток зарубіжного досвіду теорії організації та організаційного менеджменту в умовах глобалізації

Типи управлінської (організаційної) культури та стилі організаційного менеджменту. Характерні риси організаційного менеджменту в США. Характерні риси організаційного менеджменту в Японії. Специфіка організаційного менеджменту в Китаї. Особливості організаційного менеджменту в Німеччині. Вплив різноманітних факторів і загроз на діяльність організаційної сфери в умовах глобалізації.

4. Структура навчальної дисципліни

Р тижн	Вид занять	Тема заняття або завдання на самостійну роботу	Кількість				Балів (max)
			Годин				
			лк.	лаб.	пр.	СР	
Змістовний модуль 1. Теоретичне забезпечення управління організацією							
1	Лекція 1	Управління, менеджмент та адміністрація в контексті теорії організації та організаційного менеджменту	2				2
	Лекція 2	Організація як об'єкт дослідження наукового напрямку та дисципліни теорії організації	2				2

	Практичне заняття 1	Закони теорії організацій.			2		2
	Практичне заняття 2	Формування організаційної культури організацій.			2		2
	Самостійна робота 1	Формування конкурентоспроможної концепції управління організаціями як складними соціальними системами в умовах інформаційного суспільства.				36	36
	ПМК 1	Підсумковий контроль за змістовний модуль 1					
Всього за змістовний модуль 1 – 44 год.			4	-	4	36	44
Змістовний модуль 2. Сучасні аспекти теорії організацій							
1	Лекція 3	Теоретико-методологічні засади теорії організацій в контексті сучасної методологічної парадигми	2				2
	Лекція 4	Становлення і розвиток зарубіжного досвіду теорії організації та організаційного менеджменту в умовах глобалізації	2				2
	Практичне заняття 3	Сучасні методи та принципи управління в організаціях.			2		2
	Практичне заняття 4	Типи управлінської (організаційної) культури та стилі організаційного менеджменту.			2		2
	Практичне заняття 5	Характерні риси організаційного менеджменту на прикладі різних країн (США, Японії, Китаю, Німеччини).			2		2
	Самостійна робота 2	Вплив різноманітних факторів і загроз на діяльність організаційної сфери в умовах глобалізації				36	36
	ПМК 2	Підсумковий контроль за змістовний модуль 2					
Всього за змістовний модуль 2 – 44 год.			4	-	6	36	46
			8		10	72	
Іспит							
Всього з навчальної дисципліни – 90 год.							90

5. Теми лекцій

Тема 1. Управління, менеджмент та адміністрація в контексті теорії організації та організаційного менеджменту

1. Зміст організаційного менеджменту та його теоретико-методологічне обґрунтування.
2. Управління, менеджмент та адміністрація в контексті теорії організації: поняттєво-категоріальний апарат
3. Управлінські відносини як об'єкт теорії організацій
4. Управління організацією як головне призначення організаційного менеджменту
5. Закони теорії організацій
6. Закон синергії як загальний закон організаційного менеджменту
7. Закон необхідності посилення регулювання та управління соціальними процесами в контексті процесів самоорганізації
8. Загальносистемні методологічні принципи самоорганізації організаційного менеджменту
9. Місце і роль зворотних зв'язків в організаційному менеджменті

Тема 2. Організація як об'єкт дослідження наукового напрямку та дисципліни теорії організації

1. Організація як інструмент реалізації цілей
2. Організація як складний соціальний організм
3. Теорії організації в контексті управлінської думки
4. Теорії систем і системного аналізу в теорії організацій
5. Сутність системного підходу до аналізу організації як складного соціального цілого
6. Формування організаційної культури організацій
7. Формування конкурентоспроможної концепції управління організаціями як складними соціальними системами в умовах інформаційного суспільства

Тема 3. Теоретико-методологічні засади теорії організацій в контексті сучасної методологічної парадигми

1. Методологічні засади теорії організацій в контексті управлінського дискурсу
2. Аналіз у контексті теорії організацій
3. Системна методологія. Системний метод
4. Структурно-функціональний метод
5. Інституційний метод

6. Антропологічний підхід
7. Гуманістичний підхід управління в організаціях
8. Сучасні методи та принципи управління в організаціях
9. Методологічні засади гуманістичного менеджменту організацій

Тема 4. Становлення і розвиток зарубіжного досвіду теорії організації та організаційного менеджменту в умовах глобалізації

1. Типи управлінської (організаційної) культури та стилі організаційного менеджменту
2. Характерні риси організаційного менеджменту в США
3. Характерні риси організаційного менеджменту в Японії
4. Специфіка організаційного менеджменту в Китаї
5. Особливості організаційного менеджменту в Німеччині
6. Вплив різноманітних факторів і загроз на діяльність організаційної сфери в умовах глобалізації

6. Теми та зміст практичних занять

Тема 1. Закони теорії організацій

1. Охарактеризувати зміст організаційного менеджменту та його теоретико-методологічне обґрунтування.
2. Оцінити поняття управління, менеджменту та адміністрації в контексті теорії організації: понятійно-категорійного апарату.
3. Визначити зміст поняття управлінські відносини як об'єкт теорії організацій.
4. Охарактеризувати поняття управління організацією як головне призначення організаційного менеджменту.
5. Визначити закони теорії організацій.
6. Охарактеризувати закон синергії як загальний закон організаційного менеджменту.
7. Описати закон необхідності посилення регулювання та управління соціальними процесами в контексті процесів самоорганізації.
8. Визначити загальносистемні методологічні принципи самоорганізації організаційного менеджменту.
9. Охарактеризувати місце і роль зворотних зв'язків в організаційному менеджменті.

Тема 2. Формування організаційної культури організацій

1. Розглянути організацію як інструмент реалізації цілей.
2. Охарактеризувати організацію як складний соціальний організм.
3. Розглянути теорії організації в контексті управлінської думки.
4. Оцінити переваги та недоліки теорії систем і системного аналізу в

теорії організацій.

5. Охарактеризувати сутність системного підходу до аналізу організації як складного соціального цілого.

6. Визначити мети формування організаційної культури організацій.

7. Оцінити задачі формування конкурентоспроможної концепції управління організаціями як складними соціальними системами в умовах інформаційного суспільства.

Тема 3. Сучасні методи та принципи управління в організаціях

1. Охарактеризувати методологічні засади теорії організацій в контексті управлінського дискурсу.

2. Визначити методику аналізу у контексті теорії організацій.

3. Охарактеризуйте системну методологію. Системний метод.

4. Оцінити структурно-функціональний метод.

5. Визначити переваги та недоліки інституційного методу.

6. Визначити переваги та недоліки антропологічного підходу.

7. Оцінити гуманістичний підхід управління в організаціях.

8. Охарактеризувати сучасні методи та принципи управління в організаціях.

9. Розглянути методологічні засади гуманістичного менеджменту організацій.

Тема 4. Типи управлінської (організаційної) культури та стилі організаційного менеджменту

1. Охарактеризувати типи управлінської (організаційної) культури та стилі організаційного менеджменту.

2. Виявити вплив різноманітних факторів і загроз на діяльність організаційної сфери в умовах глобалізації.

Тема 5. Характерні риси організаційного менеджменту на прикладі різних країн (США, Японії, Китаю, Німеччини)

1. Охарактеризувати характерні риси організаційного менеджменту в США.

2. Визначити характерні риси організаційного менеджменту в Японії.

3. Визначити специфіку організаційного менеджменту в Китаї

4. Особливості організаційного менеджменту в Німеччині.

7. Самостійна робота

Розподіл годин самостійної роботи для здобувачів:

1. Підготовка до контрольних заходів – 18 год.

2. Опрацювання питань, які не розглядаються на аудиторних заняттях – 84 год., з них на виконання індивідуальних дослідницьких завдань – 68 год. Усього 72 год.

Індивідуально-дослідницькі завдання у межах самостійної роботи спрямовані на формування і розвиток практичних умінь підготовки публікацій, доповідей та проєктів з актуальних проблем педагогіки вищої школи.

Результати опанування відповідного матеріалу перевіряються під час усного опитування, модульного і підсумкового (залік) контролю знань.

Перелік тем для самостійного опрацювання:

1. Охарактеризуйте напрями сучасної теорії організації.
2. Умови виникнення системної моделі теорії організації.
3. Загальні принципи організації, їх роль в управлінні?
4. Який взаємозв'язок законів організації?
5. Назвіть основні цілі соціальних організацій.
6. Чинники прямого та опосередкованого впливу.
7. Охарактеризуйте зміст та особливості ділової організації.
8. Менеджмент організації, елементи його спеціального економічного інструментарію.
9. Основні методи організаційного проєктування. Сутність методу організаційного моделювання.
10. Що таке організаційна культура?

8. Перелік питань до заліку з дисципліни

1. Визначте місце теорії організації в системі наукових знань.
2. Назвіть об'єкт і предмет теорії організації.
3. Які методи пізнання використовує теорія організації? Коротко охарактеризуйте їх.
4. Які функції виконує теорія організації?
5. Назвіть основні етапи еволюції теорії організації. Яка між ними відмінність?
6. Назвіть основні напрями розвитку теорії організації. Які особливості властиві кожній науковій школі в розвитку теорії організації?
7. Охарактеризуйте принципи організації А. Файоля. Що таке "місток" Файоля?
8. Що таке "цілеспрямовані" організації Ч. Бернарда?

9. Охарактеризуйте теорію Х-У Д. Макгрегора.
10. Охарактеризуйте напрями сучасної теорії організації.
11. Які основні положення класичної моделі теорії організації?
12. У чому полягає неокласична модель теорії організації?
13. Назвіть характерні риси інституційної моделі теорії організації.
14. Умови виникнення системної моделі теорії організації.
15. Що таке генезис організації? Назвіть його основні положення.
16. Назвіть специфічні властивості організації.
17. Загальні принципи організації, їх роль в управлінні?
18. Які є класифікації законів організації?
19. Охарактеризуйте зміст закону інформованості-впорядкованості.
20. Чим обумовлена єдність аналізу та синтезу в організації?
21. Який взаємозв'язок законів організації?
22. Життєвий цикл організації, його основні стадії.
23. Охарактеризуйте рівні соціальних систем.
24. Назвіть основні цілі соціальних організацій.
25. Внутрішнє середовище організації, його елементи.
26. Чинники зовнішнього середовища сучасної організації.
27. Чинники прямого та опосередкованого впливу.
28. Підходи до аналізу зовнішнього середовища.
29. Назвіть основні підходи до класифікації організацій.
30. Охарактеризуйте зміст та особливості ділової організації.
31. Охарактеризуйте організацію як систему процесів.
32. Що таке система управління організацією? Назвіть її елементи.
33. Менеджмент організації, елементи його спеціального економічного інструментарію.
34. Підходи до розуміння сутності організаційного проектування.
35. Зміст стадій процесу організаційного проектування.
36. Основні методи організаційного проектування. Сутність методу організаційного моделювання?
37. Структура організації, принципи її побудови.
38. Охарактеризуйте концепції організаційних структур.
39. Назвіть підходи до формування організаційної структури.
40. Назвіть характеристики організаційної структури.
41. Що таке організаційна культура?
42. Зміст структурних елементів організаційної культури.
43. Охарактеризуйте рівні організаційної культури.
44. Що таке управлінська інформація?
45. Технології інформаційної діяльності в організації.

46. Які є аналітичні методи отримання інформації?
47. Як класифікуються інформаційні технології в організації?
48. Дайте визначення інформаційної системи організації.
49. Назвіть підсистеми інформаційної системи організації.
50. Сутність поняття "ефективність діяльності організації".
51. Які чинники визначають ефективність організації?
52. Назвіть критерії організаційної ефективності та види ефектів.
53. Алгоритм оцінювання ефективності діяльності організації.

9. Методи навчання

Навчання не залежно від форми викладання (очна чи дистанційна) передбачає використання словесних (лекція, розповідь, пояснення, інтерактивна бесіда), наочних (ілюстрація, демонстрація, спостереження) та практичних (практична робота, розв'язання задач, тренувальні і творчі вправи) методів навчання.

Під час лекційних занять використовуються презентації, які поєднують словесні та наочні методи навчання, що дає можливість здобувачам вищої освіти акумулювати знання.

Під час практичних занять застосовуються словесні та практичні методи навчання, які спрямовані на формування у здобувачів вищої освіти здібностей пізнання, а саме: інтерактивне обговорення тем, розв'язання практичних задач та розбір теоретичних вправ, дискусії, індивідуальна та командна форми роботи, вивчення готових кейсів.

Самостійна робота базується на наочних та практичних методах навчання і направлена на самостійне оволодіння здобувачами вищої освіти знаннями за темами навчальної дисципліни.

10. Система оцінювання навчальних досягнень

Навчальна дисципліна оцінюється за 100-бальною шкалою за видами навчальної діяльності.

Види робіт	Максимальна кількість балів
Відвідування лекцій	12
Участь у практичних заняттях (виступи, проблемні ситуації)	30
Самостійна робота (аналіз інформаційних джерел, підготовка повідомлень, опрацювання спеціальної літератури)	28
Тестування за змістовими модулями 1, 2 та 3	30

Залік	Сума балів за усіма видами робіт
-------	----------------------------------

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за шкалою ЄКТС	Оцінка за національною шкалою
90 - 100	A	відмінно
82 - 89	B	добре
74 - 81	C	
64 - 73	D	задовільно
60 - 63	E	
35 - 59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
0 - 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

11. Методичне забезпечення

До методичного забезпечення навчальної дисципліни входять:

- конспект лекцій;
- наочні матеріали, слайди презентацій, дидактичні роздаткові матеріали (схеми, діаграми, тощо), приклади розв'язання задач;
- методичні вказівки до виконання практичних занять, самостійної, індивідуальної роботи студентів;
- пакети тестових завдань та завдань контролю й самоконтролю знань.

12. Рекомендована література

ОСНОВНА

1. Баценко Л.М., Галенін Р.В., Ксенофонтова М.М. Теорія організації: навч. посіб. Сум. нац. аграр. ун-т. Суми: Мрія, 2016. 362 с.
2. Білявська Ю.В., Микитенко Н.В. Теорія організації: підручник. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 424 с.
3. Ващенко О.П. Теорія та практика побудови організаційних систем управління: навч. посіб.; Держ. ун-т телекомунікацій. Київ: ДУТ, 2017. 112 с.
4. Гончарова М. Л., Мірошніченко Г. О. Теорія організації : навч. посіб. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2015. 134 с.
5. Монастирський Г.Л. Теорія організації: підручник. Тернопіль : Крок, 2019. 368 с.

ДОПОМІЖНА

6. Белова О. К., Коваленко О. Е. Теорія організацій : навч. посіб. для слухачів магістратури ден. та заоч. форм навчання за спец. 8.000009 "Управління навчальним закладом". Х. : Точка, 2012. 160 с.
7. Кожушко Л.Ф., Кузнецова Т.О. Менеджмент організацій: теорія та практика: навч. посіб.; Нац. ун-т вод. госп-ва та природокористування. Рівне : НУВГП, 2016. 396 с.
8. Тарасова, Г.О. Прогнозування кризових явищ при управлінні розвитком промислового підприємства. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2018. №4 (15), с. 247 – 253.
9. Тарасова Г.О., Шостаковська А.В. Розвиток промислових підприємств в кризових умовах. Економіка і управління, вип. №1 (77), Київ: Європ. Універ, 2018. С. 71-79.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

10. Інтернет-портал для управлінців. Режим доступу: www.management.com.ua.
11. Інтернет-портал з проблем менеджменту. Режим доступу: www.12manage.com.
12. Корпоративний менеджмент. Режим доступу: <http://www.cfin.ru>.
13. Навчально-інформаційний портал БІНПО: офіційний сайт. Режим доступу: <https://binpo.com.ua>
14. Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського. Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
15. Самоменеджмент керівника. Режим доступу: http://www.elitarium.ru/2013/02/13/samomenedzhment_rukovoditelja.html.
16. Український щотижневик «Експерт». Режим доступу: www.expert.ua.
17. Українська мережа ділової інформації. Режим доступу: www.liga.net.